

УДК 711.72

кандидат архітектури, доцент Дида І.А.,
Національного університету "Львівська політехніка"

РОЛЬ ПРИРОДНОГО ОТОЧЕННЯ У РОЗВИТКУ ІДЕНТИЧНОСТІ ТРАДИЦІЙНИХ АРХІТЕКТУР УКРАЇНИ ТА ІРЛАНДІЇ.

Відношення до природного оточення в традиційній архітектурі європейських народів демонструє широкий спектр композиційних вирішень. В статті проведено порівняльний аналіз характеристик традиційних архітектур України та Ірландії в аспекті ролі природної складової у процесі їх формування. Виявлено ряд паралелей та подібних рис у розвитку архітектурної ідентичності цих країн.

Ключові слова: традиційна архітектура, ідентичність, екологічний підхід, архітектурне середовище

Постановка проблеми. Архітектурна спадщина європейських країн, в аспекті відношення до природного оточення, демонструє значну диференціацію композиційно-методичних підходів до архітектурно-просторового формування середовища. В деяких європейських країнах традиційні методики архітектурної організації простору суттєво відрізняються, а в інших, іноді навіть при їх значній взаємній віддаленості, проявляють вражаючу подібність. Стосунок архітектурних об'єктів до природного довкілля є однією з тих характеристик традиційного архітектурного середовища, які відображають світогляд населення, його культурно-естетичні пріоритети, і тому є відносно стійкими щодо зовнішніх впливів. Аналіз традиційного підходу до формування середовища в цьому аспекті може стати додатковим інструментом у наукових дослідженнях щодо історичного минулого культурних зв'язків в межах європейської території. У статті проводиться порівняльний аналіз традицій організації архітектурного середовища в Україні і в Ірландії – своєрідних "діагональних полюсах" європейської території – в аспекті ролі, яку відіграє природна складова довкілля у розвитку їх архітектурної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Публікації, які певною мірою стосуються даної проблеми і послужили базою для проведення наукового аналізу, відносяться до кількох тематичних груп: наукові джерела, що стосуються історії європейської архітектури, зокрема архітектури України, та їх традиційної архітектурної ідентичності; довідкова література енциклопедичного характеру, що забезпечує об'єктивну інформацію про предмет дослідження; наукові джерела, що стосуються європейської історії і

археології, починаючи від найдавніших часів, а також наукова література про екологічні аспекти розвитку європейської архітектури.

Мета статті. Провести порівняльний аналіз традиційної архітектури Ірландії та України в аспекті значення природної складової для розвитку їх архітектурної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Архітектурно-просторове середовище, яке формує для себе людина, завжди створюється на території, яка первісно належала природі. В процесі освоєння цієї природної території людина діє згідно своїх світоглядних та естетичних переконань, а також через необхідність забезпечити відповідний захист – як від ворогів, так і від несприятливих кліматичних умов. В надбанні світової архітектури відомі різні методи формування людьми свого найближчого оточення – починаючи від ситуації, коли середовище складають повністю антропогенні об'єкти, що з первісного природного докільля залишають лише клаптик неба в обрамленні периметральної забудови, і закінчуючи таким варіантом композиції, коли природна ситуація приймається за основу і лише доповнюється штучними спорудами, зберігаючи нерегулярний, мальовничий підхід, притаманний природі. Архітектурна спадщина порівняно невеликої, як для світових масштабів, території Європи демонструє найрізноманітніші варіанти пов'язань архітектури з природним оточенням – від крайніх, "полюсних", до цілого ряду проміжних, компромісних ситуацій.

Потужним європейським осередком традиційно екологічного підходу до формування середовища є Східна Європа, зокрема Україна, де через збіг історичних обставин ця тенденція збереглася найдовше – аж до XIX ст. Органічне філософське і композиційне поєднання традиційної української архітектури з ландшафтом відзначають всі, хто в тому чи іншому контексті описує архітектурне середовище давніх українських сіл і міст [1, С.254-271]. Але орієнтація на єднання з природним оточенням, притаманна традиційній українській архітектурі, не є для Європи унікальним чи випадковим явищем. Наприклад, широко відомі розташовані в природному середовищі дерев'яні храми Норвегії, мальовнича, поєднана з суворим ландшафтом північного морського узбережжя архітектурно-планувальна організація поселень Скандинавії. Природні елементи активно включаються до композиції докільля також в традиційній архітектурі країни європейського північного заходу – Ірландії.

Відношення суспільства до природного оточення відображається в архітектурі за допомогою певних якостей просторового середовища, яке це суспільство для себе створює. Визначальними об'єктивними характеристиками архітектурного середовища, що виявляють світоглядне відношення суспільства

до природно-екологічного оточення, є: а) спосіб розміщення архітектурних об'єктів відносно оточуючого простору (інтровертивна або екстравертивна позиція); б) рівень урбанізації архітектурного середовища (формування щільної, урбанізованої забудови з орієнтацією на „сусідської спільноту” або, навпаки, розосереджена, садибна забудова, з розміщенням монументальних споруд серед вільного озелененого простору); в) підхід до забезпечення довговічності архітектурних об'єктів, який втілюється у застосуванні відповідних будівельних матеріалів; г) застосування, або відмова від застосування, у композиційному вирішенні простору регулярних геометричних форм, (використання геометричних, регулярних архітектурних форм, або ж орієнтація на застосування властивих природі нерегулярних мальовничих поєднань об'ємів); д) масштабність архітектурного середовища (монументальний, гігантський масштаб споруд, або масштаб, співрозмірний людині і природним об'єктам) [1, С.58-74].

Якщо розглянути методику підходу до організації архітектурного середовища, яка здавна сформувалася в Ірландії, в аспекті цих основних характеристик, то отримуємо такі результати.

Спосіб розміщення архітектурних об'єктів відносно оточуючого простору (а): історичні суспільно-вагомні споруди (давні святилища, храми, монастирі, замки) вільно розміщені серед ландшафту, в оточенні дерев. Це свідчить про перевагу екстравертивної композиції архітектурних об'єктів в середовищі. Подібний підхід спостерігається і в містобудуванні: столиця Дублін розташована на березі мальовничої бухти, в долині річки Ліффі, що тече на схід через оточену з півдня кільцем гір рівнину. Ці гори беруть активну участь у формуванні міських краєвидів, а темна болотиста вода бухти дала назву ”Чорне озеро”, що по ірландськи звучить як ”Dubh Linn” [2, С.520].

Рівень урбанізації архітектурного середовища (б): для сільських поселень Ірландії характерна розосереджена, хутірська забудова [3, Т.10, С.442]; найбільше місто Ірландії – столиця Дублін – займає досить обширну територію річкової долини, включає великі паркові масиви (Фенікс-парк, Зоопарк, зелені зони біля сакральних та громадських споруд), центральна міська забудова, що групується навколо Дублінського замку, на околицях плавно переходить в розосереджену забудову передмість [3,Т.8, С.520], що дозволяє зробити висновок про перевагу в ірландській архітектурній традиції відносно низького рівня урбанізації архітектурного середовища.

Підхід до забезпечення довговічності архітектурних об'єктів (в): традиційне народне ірландське житло будували з природного каменю, стіни штукатурили і білили вапном, а дах покривали соломною [3,С.445]; сакральні споруди були традиційно кам'яними. Хоча житлове будівництво в Ірландії

велосся ще з часів перших поселенців початку 1 тисячоліття, проте збережених споруд того часу археологи не виявили. Є підстави припустити, що питання довговічності матеріалу не було принциповим для традиційної ірландської архітектури. Камінь використовувався як найбільш легко доступний в тамтешніх умовах природний будівельний матеріал, що в якійсь мірі поєднував архітектуру з навколишнім ландшафтом. Варто звернути увагу на таку деталь: серед історичних будинків, що збереглися в столичному Дубліні, який має дуже давню історію і існує більше тисячі років, лише кілька побудовані раніше 17 ст. Зважаючи, що великі світові війни рідко зачіпали Ірландію, така недовговічність історичної забудови може вказувати на традицію використання для житлового будівництва нетривких природних матеріалів, а отже, і на світоглядно обґрунтоване небажання будувати споруди "на вічний час".

Застосування регулярних геометричних форм (г): міста і селища Ірландії мають переважно нерегулярну або центричну структуру, геометрично довільну форму кварталів забудови і криволінійний рисунок вулиць в історичній частині міста, що впливає із тісного пов'язання забудови з ландшафтом.

Масштабність архітектурного середовища (д): згідно даних енциклопедії [4,С.561], Дублін, столиця Ірландії, має відносно низько поверхову забудову, завершену шпильчастими дахами; один з найвищих будинків – "Ліберті-холл" – має 17 поверхів, решта забудови – не більше 10. Це свідчить про надання переваги архітектурному середовищу, співмасштабному навколишній природі.

Таким чином, основні принципи організації архітектурно-просторового середовища в традиційній ірландській архітектурі в своїй переважній масі відповідають методиці екологічного підходу до формування довкілля. І ці принципи певною мірою співпадають з тими, які здавна застосовувались на території України, і які, по суті, визначають ідентичність традиційної української архітектури.

При порівнянні традиційних підходів до формування архітектурного оточення в Ірландії та в Україні виявляються деякі паралелі.

1. Подібність художнього вирішення народного житла в Ірландії і в Україні. В обох випадках воно оштукатурене та побілене, вкрите соломою, і конструктивний матеріал стіни не експонується на її поверхні. Різниця проявляється в конструктивній основі стін: в Україні перевага віддається дереву та глині, а в Ірландії – природному тесаному каменю.

2. Подібність підходу до будівництва сакральних та меморіальних об'єктів. З давніх часів в Ірландії збереглися меморіальні кургани – могили, насипані з землі і порослі травою. Найдавніші святилища і жертovníки розміщені там серед природного ландшафту, і це переважно не споруди, а пагорби, що піднімаються над рівниною, як на ілюстраціях (Рис. 1 і Рис.2).

”Один із найважливіших обрядових пагорбів був розташований на багатій рівнині, яку обгинала річка Бойн, і звідки відкривався величний вид на внутрішні північні землі.... Пагорб став відомий під назвою Теморія, що означає „вид”. ”Великі фортеці на пагорбах...”[5,С.91]. Архітектурні споруди композиційно доповнювали природні елементи ландшафту, спільно створюючи архітектурне середовище. В основі планів найдавніших сакральних комплексів Ірландії лежать кола та овали.

Рис.1. Емгайн-Мгаха, Графство Армах в Ірландії: центр королівства Улаїдх [5, С.112]

3. Подібність підходу до формування планувальної структури історичних міст і поселень. Середньовічні ірландські міста, як і більшість середньовічних міст Центральної та Північної Європи, мали нерегулярну, криволінійну, прив'язану до рельєфу місцевості вуличну сітку. Нерегулярною, і, на перший погляд, випадковою виглядає також структура плану європейських середньовічних замків, де функціональна доцільність переважала над ідеєю втілення геометрично-правильної композиції. О.В.Бунін, Л.А. Ільїн та інші у своїй програмній праці, присвяченій історії містобудування, відзначають, що Камілло Зітте у своїх роботах «...звеличував планування нерегулярного романо-готичного міста, уважаючи, що примхлива неправильність середньовічних вулиць та площ була результатом свідомої містобудівної діяльності» [6, С.251]. Камілло Зітте підкреслював, що нам потрібно учитися від природи та від будівничих стародавніх міст [7, С.14]. Це підтверджує свідомий вибір нерегулярного, природного підходу до міської композиції.

Рис.2. Тара – священне місце в стародавній Ірландії [5, С.113]

Аналізуючи роль природного довкілля у формуванні ідентичності традиційної архітектури Ірландії, логічно припустити, що цей процес безпосередньо пов'язаний із світоглядними принципами місцевого населення.

Згідно останніх досліджень, основу населення сучасної Ірландії склали кельтські племена, які у V-IV ст. до н.е. переселились на Британські острови [5,С.16]. Серед багатого фактологічного історичного матеріалу про військові перемоги, поразки та мандрівки кельтських народів Європою, можна знайти деяку інформацію, що дає підстави говорити про світогляд тих людей і про їх відношення до природи і ландшафту.

Щодо організації архітектурного середовища поселень. Згідно грецьких літописних джерел, давні кельти "жили переважно у сільській місцевості на хуторах" [5,С.18]. „Ліси були джерелом деревини для будівництва" [5,С.18]. "Племінні центри, які згодом римляни назвали словом *oppida*, були місцями громадських зібрань, віч і торгівлі і мали між собою зазвичай добре сполучення... Розташування та план опідумів різнилися між собою. Багато з них були зведені на височинах, а от інші на рівнинах; і якщо деякі з них мали продумані оборонні споруди, то інші – абиякі, а ще інші – жодних. Найчастіше це були дерев'яні частоколи, однак деякі опідуми мали вражаючі кам'яні мури" [5,С.18]. Ці описи могли б свідчити про максимальне використання для житла і оборони особливостей місцевої природно-ландшафтної ситуації при

будівництві поселень, без тиражування наперед визначеної стандартної планувальної схеми, а також про застосування в будівництві екологічних природних матеріалів.

Щодо увічнення пам'яті про померлих. "Поховання у великих курганах без трупоспалення ... дуже поважних вождів" [5,С.6]; "Численні тогочасні курганні поховання ... (X ст до н.е. – I.Д.) свідчать про дедалі більшу централізацію в родинних групах" [5,С.6]. Цікавим є також факт, що "... тіла убитих підчас битви залишали на поживу воронам, бо вважалося, що у такий спосіб полеглих забирає до себе богиня війни, або ж точніше богиня-мати, яка поставала у вигляді цього птаха". Об'ємне зображення ворона прикрашало кельтські шоломи [5,С.22].

Щодо культової функції природних об'єктів. „Поєднання неба й землі як образів батька й матері мусить лежати в основі кельтського міфологічного розуміння самих себе як народу. ... Воно також пояснює особливе замилювання деревами й проведенням зібрань в таких місцях, як лісові галявини, що називалися неметонами. Це слово означає "небесне місце", ймовірно через ілюзію, що дерева здіймаються увись, і в такий спосіб пригинають небо до землі. Максим Тирський повідомляє, що кельти обожнювали Зевса, а їхнім образом Зевса був високий дуб" (під Зевсом він мав на увазі небесного прабатька Девоса)". „Вшановування окремих високих дерев, що надають містичний прихисток певним племенам, виявляється у пізнішій ірландській традиції" [5,С.28].

Розглядаючи роль та місце природи у становленні ідентичності як української, так і ірландської традиційної архітектури, не можна випустити з уваги певної збіжності історичних обставин, в яких вони розвивалися. В обох випадках ці традиційні національні архітектури на початку свого генезису не зазнали в культурно-мистецькому плані примусового стороннього тиску з боку інших держав, зокрема, Римської імперії, і розвивались автохтонно.

Територіальні завоювання Риму, як відомо, захопили практично всю Європу, розповсюдивши на ці землі свій культурний вплив, в тому числі й середземноморський архітектурно-урбаністичний підхід до формування довкілля, який надавав перевагу "інтер'єрним" міським просторам, регулярно-геометричній, симетричній композиції архітектурних ансамблів, прямокутній сітці вулиць та кварталів і не був схильним пристосовувати раціональне, типове планування римських міст-таборів до місцевого ландшафту завойованих територій.

Границі Римської імперії у 2 ст. н.е. доходили до Шотландії та Ірландії на північному заході Європи, але території самих цих країн ніколи не були під владою Риму, так само, зрештою, як території Північної Європи і Скандинавії.

Подібна ситуація склалася у Східній Європі, в тому числі в Україні, лише невелика частина якої, Північне Причорномор'я, певний час перебувала у політичній залежності від Риму, але, як стверджують дослідники української архітектури, "... традиції римської або, скоріше, провінційної римської архітектурно-будівельної школи не дістали тут такого значного відображення, як, наприклад, у Подунав'ї" [8, С.43]. Отже, в архітектурі античних північно-причорноморських держав у перші сторіччя нової ери "...вплив римських традицій був незначним і проявився лише в другорядних особливостях архітектури, тому її не можна вважати одним з провінційних варіантів римської школи" [8, С.48]. Всі ці обставини дозволяють припустити, що екологічний підхід до формування архітектурного середовища, який лежить в основі ідентичності традиційних архітектур України та Ірландії, зберігся з дуже давніх часів і був раніше поширеним на значно більшій частині Європейської території.

Висновки.

1. Як в Україні, так і в Ірландії природа і природно-екологічне оточення є важливими складовими ідентичності традиційної архітектури цих європейських країн. Порівняльний аналіз їх традиційного архітектурно-композиційного підходу до природного довкілля за багатьма показниками виявляє подібні характеристики.

2. Враховуючи: а) схожість принципів відношення до природи і природного оточення у процесі формування архітектурного середовища, які застосовуються в архітектурних традиціях Ірландії і України; б) факт, що території цих країн у минулому уникали безпосередньої експансії Риму, і це дало їм можливість зберегти і розвинути свої давні архітектурні традиції; в) велику відстань та, як наслідок, слабкі безпосередні контакти між цими країнами протягом останніх двох тисячоліть, - можна зробити висновок, що витоки такої подібності походять з дуже давніх, ще до-римських часів, і що, ймовірно, у далекому історичному минулому формування архітектурного середовища за принципом екологічного підходу до природного оточення було поширеним явищем на значній частині європейської території. З часом, внаслідок певних індивідуальних історичних обставин і закономірностей еволюційного розвитку європейської архітектури, природно-екологічна складова зберегла своє вагоме значення в ідентичності традиційної архітектури лише деяких європейських країн, в тому числі України та Ірландії.

Література:

1. Дида І.А. Екологічні основи традиційної української архітектури /І.А.Дида.- Львів: Вид-во НУ „Львівська політехніка”, 2009. – 332с.

2. Большая Советская Энциклопедия, III изд., Т. 8. – М.: "Советская энциклопедия", 1972. – Т.8. - 591с.
3. Большая Советская Энциклопедия, III изд., Т.10. – М.: "Советская энциклопедия", 1972. – Т.10. - 590с.
4. The New Encyclopedia Britannica, Volume 17, Macropedia, 15th edition. – Chicago: "Encyclopedia Britannica inc.", 1993. – 971p.
5. О гОгейн, Даїті. Історія кельтів: / Даїті О гОгейн; з англ. Пер. Тарас Бойко.- К.: Вид-во Жупанського, 2011.- 240с.
6. Градостроительство / А.В. Бунин, Л.А. Ильин, Н.Х. Поляков и др. – М.: Изд-во Академии Архитектуры СССР, 1945. – 328 с.
7. Ostrowski W. Wprowadzenie do historii budowy miast / W. Ostrowski. – Warszawa : Oficyna wydawnicza Politechniki Warszawskiej, 1996. – 552 s.
8. Історія української архітектури / В.І. Тимофієнко, Ю.С. Асєєв, В.В. Вечерський та ін. / За ред. В.І. Тимофієнка. – К. : Техніка, 2003. – 472 с.

Аннотация

Отношение к природному окружению в традиционной архитектуре народов Европы демонстрирует широкий спектр композиционных решений. В статье приведен сравнительный анализ характеристик традиционных архитектур Украины и Ирландии в аспекте роли природной составляющей в процессе их формирования. Выявлено ряд параллелей и похожие черты в развитии архитектурной идентичности этих стран.

Summary

The relationship to the natural environment in the traditional architecture of the European nations shows many various compositional settles. The paper deals with the comparative analysis of the characters of traditional Ukrainian and Irish architectures in the aspect of the kind of the party, taking by elements of the natural environment in developing of these architectures. There are discovered some parallels and similarity in the developing of the architectural identity of this countries